

- Gonchar, Yu. O. (2017), "Improving the assessment of the emotional state of children with psychophysical disorders" ["Udoskonalennia otsinki emotsiinogo stanu ditei z psihofizichnimi porushenniami"]. *Psihiatriia, nevrologiia ta medichna psihologiia*, Kharkiv, No. 1 (7), p. 79–84.
- Lebedinskaia, K. S. (2011), *Violations of mental development in childhood and adolescence: A manual for universities* [Narusheniia psichicheskogo razvitiia v detskom i podrostkovom vozraste: Posobiie dlia VUZov], Academic project, Moscow.
- Vlasova, T. A. & Pevzner, M. C. (1973), *About children with developmental impairments* [O detiah s otkloneniiami v razvitii], "Education", Moscow.
- Clark, A. J. (2014). "Empathy in Counseling and Psychotherapy". In E. Ulrich, H. Pubst, G. W. Speierer (Eds.), *Psychology perspectives and practices*, GwG, Routledge, No. 8, p. 65–80.

УДК 159.923

Н. В. Грисенко

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
nataly.grisenko@gmail.com

ХАРАКТЕР ЗВ'ЯЗКУ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАДОВОЛЕНОСТІ ЖИТТЯМ У МОЛОДІ

Анотація. Розглянуто й обґрунтовано актуальність дослідження проблеми чинників задоволеності життям у молодому віці і її зв'язку із усвідомленням часу та часової перспективи молоді. Наведено результати емпіричного дослідження, згідно з якими переважна більшість молодих людей мають середні та високі рівні задоволеності. У 32 % досліджуваних виявлено дезінтеграцію у переживанні часу, тобто різницю між психологічним та хронологічним віком, при цьому більшість з них спрямовані у майбутнє, яке вбачається їм найбільш активним, відкритим, стрімким, світлим, порівняно із теперішнім та минулим.

Ключові слова: час, часова перспектива, компетентність у часі, задоволеність життям.

Аннотация. Рассмотрены результаты исследования связи временной перспективы и удовлетворенности жизнью у молодых людей. Описаны результаты эмпирического исследования, в соответствии с которыми молодые люди, у которых психологический возраст соответствует хронологическому, низкие показатели негативного оценивания прошлого и фаталистического восприятия настоящего, высокие показатели компетентности во времени, позитивной оценки прошлого, гедонистического восприятия настоящего и осознания перспектив будущего, более удовлетворены жизнью.

Ключевые слова: время, временная перспектива, компетентность во времени, удовлетворенность жизнью.

Постановка проблеми. Задоволеність життям як суб'єктивний інтегральний показник якості життя представляє собою великий інтерес для сучасної психології, виступаючи найважливішим внутрішнім фактором людини, що визначає її соціальну активність, відносини з іншими людьми і ставлення до самої себе як до особистості. У свою чергу, у зв'язку з

прискоренням темпу життя, збільшенням обсягу інформації, необхідністю постійно адаптуватися до мінливого предметного і соціального світу, проблема часу також набуває все більшої актуальності в останні десятиріччя.

Відчуття задоволеності життям пов'язано не тільки з періодом теперішнього, але і з уявленнями особистості про власне минуле і майбутнє. Уміння планувати своє життя, вибудовувати перспективи є здібностями особистості, які дозволяють контролювати життя в цілому, бути успішною і, відповідно, позитивно оцінювати якість життя з точки зору суб'єктивних критеріїв. Зважаючи, що усвідомлення часової перспективи, активне планування життя відбувається саме у молодому віці, то проблематика виявлення зв'язку часової перспективи та задоволеності життям молоді вбачається вельми актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій складають фундаментальні психолого-педагогічні дослідження феномену задоволеності життям (А. Адлер, І. Ф. Аршава, А. Алексінська, М. Аргайл, Е. Дінер, А. Маслоу, Е. Л. Носенко, Б. Неугартен, Н. В. Паніна, М. Селігман, Г. Р. Шаміонов,); різні підходи до вивчення часової перспективи, а саме мотиваційний (К. А. Абульханова, Т. Н. Березіна, Дж. Бойд, І. Бонівелл, Є. І. Головаха, Р. Д. Елькін, Ф. Зімбардо, О. О. Кронік, К. Левін, В. Ленс, Ж. Нюттен, Л. Франк, Е. Шостром).

Зокрема, в контексті обраної проблематики дослідження розглянуто співвідношення психологічного та хронологічного віку у роботі Т. В. Гижук та Т. К. Комарової. Досліджено відомості про феномен відчуття часу в роботах Ф. Зімбардо, Ж. Нюттена, В. С. Хоміка, А. К. Болотової та Ф. Е. Василюка. Проаналізовано зв'язок задоволеності життям та часової перспективи у дослідженнях А. Сирцової, О. В. Мітіної, Ю. Ю. Неяскіної, О. В. Мазуркевича, Л. І. Столяренко та ін.

Метою даної статті є аналіз результатів теоретичного та емпіричного дослідження характеру зв'язку часової перспективи та задоволеності життям у молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний момент, в межах психологічної науки, розгляду поняття «задоволеність життям» та його окремим аспектам присвячена значна кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Проте їх аналіз свідчить, що єдиної точки зору на трактування поняття «задоволеність життям», так само як і розуміння його структури, не існує. У великому психологічному словнику поняття «задоволеність життям» інтерпретується як «суб'єктивна оцінка якості тих чи інших об'єктів, умов життя та діяльності, життя у цілому, стосунків з людьми, самих людей та ставлення до самого себе (самооцінка)». Наразі поряд із терміном «задоволеність життям» вченими використовуються такі поняття, як «щастя», «суб'єктивне благополуччя», «якість життя», «задоволення потреб» та інші (Diener, 2006), тобто категорія «задоволеність життям» є поліпарадигмальним поняттям, що має складну структуру взаємопов'язаних між собою факторів. При цьому сенсовна наповненість

зазначеного поняття на кожному етапі розвитку особистості може мати свої психологічні особливості.

У періоді молодості людина усвідомлює потік часу, відбувається диференціація часових інтервалів; одночасно зростає і ступінь узагальненості, ступінь конкретної представленості часу життя в цілях, планах і очікуваннях; підвищується рівень реалізму; формуються уявлення про минуле, сьогодення і майбутнє у вигляді лінійної моделі часу (Belanovskaya, 2004; Dobrony`czkaya, 2017).

У період молодості з'являється життєва програма (система життєвих планів з урахуванням життєвих обставин), хоча вона ще відрізняється крайньою мінливістю і слабкою продуманістю (Pidruchna, 2012). У суб'єктивній картині життєвого шляху юнаків і дівчат яскраво виражене переважання майбутнього над минулим і сьогоденням або, в термінах, введених О. О. Кроніком, переважання потенційних причинно-цільових зв'язків над реалізованими і актуальними (Belanovskaya, 2004).

Аналіз досліджень за даною тематикою показав, що в період молодості переважає орієнтація на сьогодення і на майбутнє рівною мірою, при цьому роль майбутнього до кінця періоду ранньої зрілості (молодості) превалює (Chyigar`kova, 2013). У дослідженні І. І. Пацакули було виявлено, що у вимірюванні часової перспективи молодого покоління присутні конфліктні установки, укладені в двох шкалах: «Майбутнє» і «Гедоністичне теперішнє». З одного боку це відчуття тиску часу, організоване планування, відстеження часу, розуміння того, що треба використовувати вільний час найбільш продуктивно, ефективно і готовність пожертвувати насолодою в сьогоденні задля досягнення своїх цілей. Але з іншого боку – прийняття ризикованих рішень, безтурботне ставлення до життя і до часу, орієнтація на збудження, задоволення, насолода в сьогоденні і відсутність турботи про наслідки, які відбудуться в майбутньому (Paczakula, 2014). Ймовірно, даний конфлікт лише визначає своєрідність молодості як вікового періоду: розвиток самосвідомості, становлення ідентичності, наявність ситуації множинного соціального вибору, в якій опиняється сучасне молоде покоління (Savlakova, 2010).

На наш погляд, показником задоволеності життям особистості є її включення в процес життєдіяльності та відчуття її наповненості позитивними моментами. Коли людина не відчуває емоційної пригніченості через незадоволеність актуальних для неї потреб, то у неї є сили і бажання ставити перед собою цілі та досягати їх, прагнути до розвитку, тим самим отримувати внутрішнє задоволення. Тож, відповідно до вікових особливостей розвитку молоді, задоволеність життям особистості на даному етапі розвитку досягається за умови емоційного комфорту та життєвої активності, які передбачають позитивне вирішення життєвих завдань, поставлених цілей та планів, задоволення нагальних потреб, серед яких можна виокремити: трудову діяльність, самовизначення і створення сім'ї (Virna, 2013).

Однією з сучасних теорій часової перспективи є теорія Ф. Зімбардо, який визначає часову перспективу як неусвідомлене ставлення особистості

до часу і як процес, за допомогою якого тривалий потік існування об'єднується в часові категорії, що допомагає впорядковувати людське життя, структурувати його і надати йому сенс. Часова перспектива є відображенням установок, переконань і цінностей, які пов'язані з часом (Zimbardo & Boyd, 1999).

Незважаючи на те, що людина не усвідомлює часову перспективу, вона все ж впливає на її поведінку, життя в цілому; при цьому вона визначає те, як особа відчуває світ, як приймає минуле, як розуміє теперішнє і які будує плани на майбутнє (Р.Д. Елькін, Ф. Зімбардо, Дж. Бойд) (Zimbardo & Boyd, 1999). Крім того, вона надає безпосередній вплив на розподіл психічної активності людини в різні періоди її життя. Для того щоб особистість розвивалася в контексті часової перспективи, людині необхідно розуміти роль часу у своєму житті, виходячи з цього розуміння формувати активну позицію, що включає планування майбутнього, подолання ситуацій теперішнього, накопичення і застосування минулого досвіду (Athawale, 2004).

При аналізі поняття віку вчені виокремлюють різні його аспекти, а саме: хронологічний, біологічний, соціальний і суб'єктивний. В реальному житті окремі складові віку не завжди співпадають. Так, у дослідженні Т. В. Гижук та Т. К. Комарової було виявлено, що у 82 % жінок зрілого віку психологічний вік не відповідає хронологічному, при цьому більшість жінок (58 %) відчувають себе старше свого хронологічного віку. В результаті дослідження було доведено, що випередження хронологічного віку психологічним призводить до зниження рівня задоволеності життям в цілому, умовами життя, і задоволеності основних життєвих потреб (Gyzzhuk, 2012). Тож нами було сформульовано припущення, що, якщо у молодій людини психологічний вік співпадає з хронологічним, то вона має більш високий рівень задоволеності життям.

У дослідженні А. Мазуркевича та Ю. Неяскіної було встановлено, що часова перспектива представлена осмисленістю життям, її керованістю і насиченістю, а також пов'язана з переживанням особистістю певного рівня психологічної безпеки (Mazurkevych, 2014). Ж. Нюттен вважав, що в суспільстві, де є економічна стабільність, люди мають більш тривалу перспективу майбутнього і вони більш благополучні, а збільшення економічної і політичної нестабільності спонукає людей відмовитися від довгострокових проектів і орієнтуватися на ближні, легко досяжні цілі (Nyutten, 2004). Дослідження, проведене В. С. Хомік, доводить думку про те, що переживання критичних ситуацій може призвести до дезактуалізації теперішнього при слабкому зв'язку минулого і майбутнього. Аналізуючи переживання часу в кризових ситуаціях, А. К. Болотова зазначає, що при переживанні важких ситуацій людина збіднено сприймає наповненість свого життєвого шляху, перспективи носять негативний характер. Ситуації нестабільності змінюють не тільки звичне соціальне середовище людини, а й порушують його просторово-часові параметри життя, викликаючи звуження часових перспектив (Bolotova, 2004). Таким чином, зважаючи на події, що

відбуваються в Україні, ми припустили, що компетентність у часі та орієнтованість особи на теперішнє пов'язана з більш високим рівнем задоволеності життям молоді.

У ході своїх досліджень у 2004 році І. Бонівелл та Ф. Зімбардо визначили, що відчуття благополуччя сприяє досягненню збалансованої часової перспективи, котра характеризується помірно високими балами за факторами «позитивного минулого», «гедоністичного теперішнього» та «майбутнього» і помірно низькими балами за факторами «негативне минуле» та «фаталістичне сьогодні». Все це дослідниками визначається як здатність утримувати минулі, справжні і майбутні часові перспективи одночасно, але головною тут є можливість гнучко перемикатися між ними і використовувати найбільш прийнятну в тій чи іншій ситуації (Boniwell & Zimbardo, 2004).

У дослідженні А. Сирцової та О. В. Мітіної було доведено, що негативні аспекти часової перспективи (шкали «Негативне минуле» і «Фаталістичне теперішнє») негативно корелюють з усіма шкалами психологічного благополуччя К. Ріфф (Syrczova, 2008). Ю. Ю. Неяскіною, О. В. Мазуркевичем спільно з Л. І. Столяренко також виявлено, що у суб'єктивно неблагополучних людей більш високі показники за шкалами «негативне минуле» і «фаталістичне теперішнє» (відповідно, нижчі – за шкалою «позитивне минуле»). При цьому відсутність значущих відмінностей в орієнтації на планування майбутнього може бути своєрідним «зміщенням Я в майбутнє» і певною мірою пояснюватися ефектом «відстроченого благополуччя» (Mazurkevych, 2014). Зважаючи на особливості молодого віку та спрямованість молоді у майбутнє, ми припустили, що якщо людина позитивно оцінює минуле, має гедоністичне теперішнє та орієнтацію на майбутнє, то має більш високий рівень задоволеності життям.

Матеріал та методи. Вибірку дослідження склали 60 осіб віком від 19 до 25 років (серед них 17 хлопців і 43 дівчини) – студенти магістратури Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара різних професійних напрямів та працівники в галузі юриспруденції, економіки, ІТ-технологій.

Методики дослідження: Оцінювання насиченості п'ятирічних інтервалів Є. І. Головахи, О. О. Кроніка; Семантичний диференціал часу Л. І. Вассермана та ін.; Шкала компетентності у часі Е. Шострома (методика САТ) в адаптації Ю. О. Альошиної, Л. Я. Гозмана, М. В. Загіки та М. В. Кроза; Опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (Zimbardo Time Perspective Inventory, ZTPI) в адаптації А. Сирцової, Е. Т. Соколової, О. В. Мітіної; Індекс життєвої задоволеності Б. Неугартена в адаптації Н. В. Паніної; Шкала задоволеності життям Е. Дінера та колег (The Satisfaction with Life Scale - SWLS) в адаптації Д. О. Леонтьєва та Є. М. Осіна.

Результати та їх обговорення. На першому етапі обробки результатів емпіричного дослідження ми провели якісний аналіз рівня задоволеності життям у молоді, визначений за допомогою двох методик. Так, за методикою

«Індекс життєвої задоволеності» Б. Неугартена (ІЖУ) виявлено, що більшість молодих людей мають високі показники задоволеності життям. Це свідчить про те, що вони мають інтерес до життя, ставлять цілі і досягають їх, мають позитивне ставлення до оточуючого середовища, високу самооцінку та оптимістичне бачення майбутнього. При більш детальному аналізі можна сказати, що досліджувана молодь позитивно оцінює свої зовнішні і внутрішні якості, тим самим впевнена у собі і власних вчинках, оптимістично дивиться на життя і отримує від нього насолоду, з ентузіазмом і захопленням відноситься до повсякденності. Також видно, що хоча переважна більшість досліджуваних проявляє рішучість, стійкість та спрямованість при досягненні цілей, проте 40 % властиве пасивне примирення з життєвими невдачами, покірне прийняття всього, що приносить життя. Це може пояснюватися феноменом фаталістичного прийняття теперішнього, котрий ми проаналізуємо більш детально далі.

За методикою «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера та колег (The Satisfaction with Life Scale - SWLS) було виявлено, що переважна більшість досліджуваних мають середній та високий рівень задоволеності життям. Це свідчить про те, що молодь у цілому достатньо задоволена життям.

З метою більш точної і цілісної оцінки задоволеності життям, котра описує наш феномен якомога повно з точки зору різних характеристик, ми взяли інтегральний показник за цими двома методиками. Отримані за двома методиками дані щодо рівня задоволеності життям молоді були перевірені на нормальність розподілу, за результатами якого був проведений кореляційний аналіз за допомогою критерію r -Пірсона, щоб виявити, чи однакові конструкти ними вимірюються. Зважаючи, що в результаті був виявлений позитивний статистично значущий кореляційний зв'язок ($r=0,859$ при $p \leq 0,01$), то для подальшого аналізу ми брали інтегральний показник задоволеності життям за сумою двох вищезазначених методик, який представлено на рисунку 1.

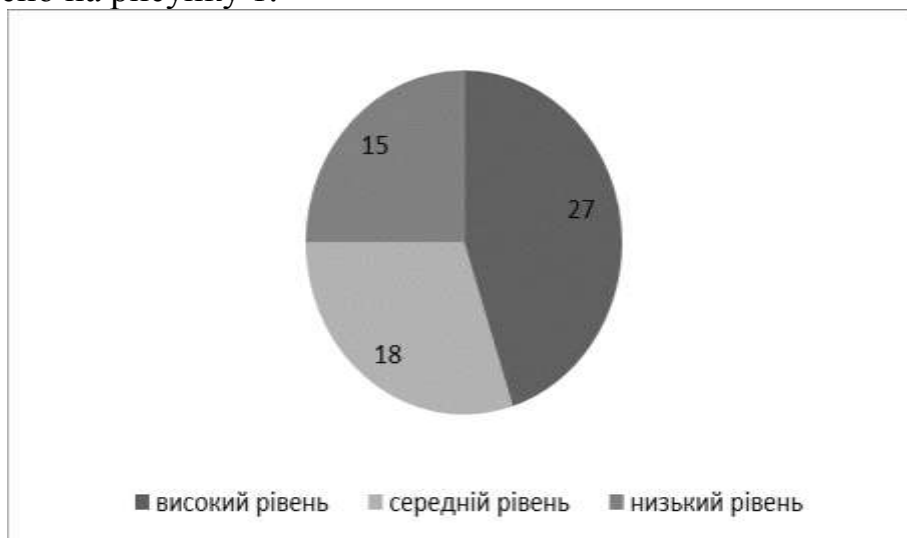

Рис. 1. Відсоткова частка досліджуваних з різними рівнями задоволеності життям за інтегральним показником двох методик

Таким чином, на рисунку 1 можна побачити, що більшість молодих людей задоволені своїм життям, а лише у 25 % досліджуваних був виявлений низький рівень задоволеності життям.

За методикою «Оцінювання насиченості п'ятирічних інтервалів» Є. І. Головахи та О. О. Кронікав становлено динаміку психологічного віку досліджуваних: у 68 % молодих людей психологічний вік співпадає із хронологічним, тобто різниця не перевищує 2 роки. Це свідчить про те, що переважна більшість досліджуваних живуть «тут і тепер», у відповідності з часовим континуумом. Відповідно у 32 % досліджуваних спостерігається дезінтеграція у переживанні часу, тобто вони живуть минулим або майбутнім, знецінюючи інші фактори часової перспективи. При цьому молоді люди вважають, що основні завдання та найбільш важливі звершення ще попереду, вони повні ентузіазму і з оптимізмом дивляться в майбутнє. Для подальшого аналізу різницю між хронологічним і психологічним віком брали за модулем як показник дезінтеграції в переживанні часу.

У більшості досліджуваних були виявлені високі показники компетентності у часі, тобто вони мають цілісне бачення часової перспективи та живуть сьогоденням. Показник людей з низьким рівнем компетентності у часі також достатньо великий та наближається до 50 %. Це може свідчити про те, що молодість – це період, коли змінюється бачення світу, цілі, переоцінюються значущість подій і, таким чином, відчуття навколишнього світу стає дискретним, де орієнтація йде переважно на один часовий проміжок: на минуле, теперішнє або майбутнє. Зважаючи на особливості молодого віку, можна припустити, що досліджувані більш спрямовані на майбутнє, знецінюючи теперішнє та минуле. Даний факт підтверджується методикою «Оцінювання насиченості п'ятирічних інтервалів» Є. І. Головахи та О. О. Кроніка, де переважна більшість респондентів, що дезінтегровані у часі, орієнтовані на майбутню перспективу.

Результати дослідження часової перспективи молоді за методикою Ф. Зімбардо представлено на рисунку 2.

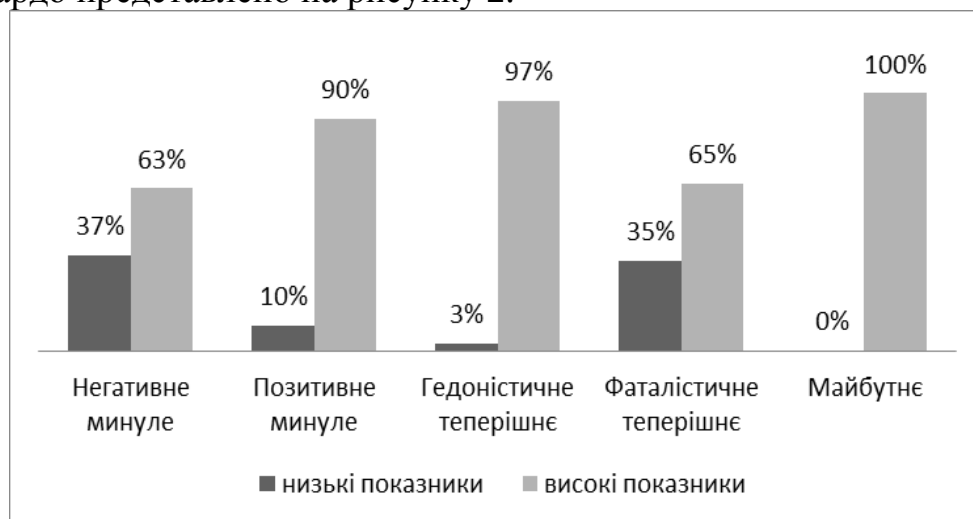

Рис. 2. Відсоткова частка досліджуваних з різними рівнями прояву часової перспективи

З рисунку 2 можна побачити, що більшість досліджуваних, а саме 90 %, оцінюють своє минуле як позитивне, хоча негативні події також займають відповідне місце у структурі життя і їх в достатній кількості відмічає 63 % досліджуваних. При цьому молодь переважно орієнтована на майбутнє, що, як вже зазначалося вище, притаманне періоду молодості, коли особи мають дещо максималістське бачення світу і вважають, що всі звершення ще попереду. Що стосується теперішнього, то більшість досліджуваних орієнтовані на гедоністичне теперішнє, тобто отримують насолоду від життя тут і зараз. Відсоток показника фаталістичного теперішнього більше середнього, це може пояснюватися тим, що молодь не завжди робить щось задля досягнення поставлених цілей, вважаючи, що життя підпорядковується долі та вищим силам і не залежить від них самих.

Результати за часовими факторами минулого, теперішнього та майбутнього за методикою «Семантичний диференціал часу» представлено на рис. 3, 4 та 5.

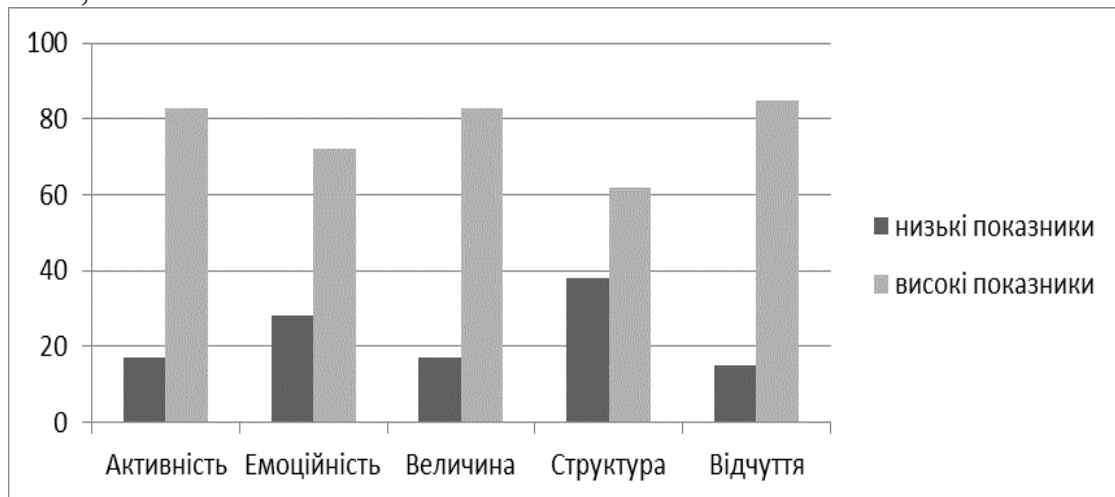

Рис. 3. Відсоткова частка досліджуваних з різними рівнями прояву часових факторів минулого

На рисунку 3 представлено, що за минулим найбільші показники отримали фактори активності, величини та відчуття. Це говорить про те, що в цілому воно бачиться стрімким, напруженим, великим, глибоким, реальним, відкритим тощо. Більший відсоток молоді, а саме 72 % відчують минуле радісним, світлим, при цьому 28 % воно вважається печальним, тусклим, що може бути пов'язане з негативними подіями. Що стосується структури, то 62 % отримали високі показники, при цьому 38 % воно здається незрозумілим, неритмічним, переривчастим і незворотнім, що може бути пов'язано з якимись переломними подіями у минулому.

З рисунку 4 видно, що у теперішньому йде наростання балів за всіма факторами. На нашу думку, це пояснюється тим, що йде переоцінка минулого, можливо, не досить вдалого, та більш позитивні моменти проектуються на сьогодення та віддалені перспективи майбутнього, за яким низькі показники не спостерігаються. Це знову ж таки підтверджує наше припущення, що молоді люди повні ентузіазму і надії на краще, орієнтовані

на майбутнє і бачать його найбільш активним, відкритим, стрімким, світлим тощо.

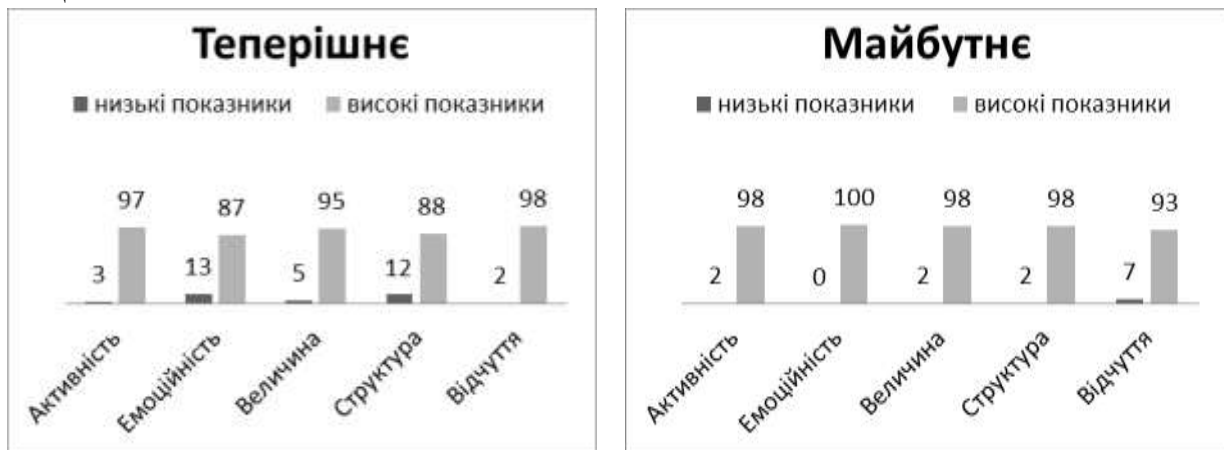

Рис. 4. Відсоткова частка досліджуваних з різними рівнями прояву часових факторів теперішнього та майбутнього

Для проведення статистичного аналізу отриманих результатів дослідження всі дані були перевірені на нормальність розподілу за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова. Зважаючи на те, що ми отримали різні показники щодо розподілу даних (як нормальний розподіл так і ненормальний), для подальшого аналізу нами були використані як параметричний коефіцієнт кореляції Пірсона, так і непараметричний коефіцієнт Спірмена.

У межах першої емпіричної гіпотези ми припустили, що якщо у людини психологічний вік співпадає з хронологічним, то вона має більш високий рівень задоволеності життям. У результаті кореляційного аналізу нами був отриманий негативний статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками різниці хронологічного та психологічного віку та рівнем задоволеності життям ($r = -0,521$, при $p \leq 0,01$), тобто чим більше різниця між хронологічним і психологічним віком у особи, при цьому неважливо, чи він є більшим або меншим за реальний, тим менше вона задоволена життям, що свідчить про повне підтвердження нашої гіпотези.

Наступним етапом обробки було проведення кореляційного аналізу між показниками компетентності у часі та рівнем задоволеності життям, за результатами якого був виявлений позитивний статистично значущий кореляційний зв'язок ($r = 0,605$ при $p \leq 0,01$), тобто якщо у молодій людини високий рівень компетентності у часі, то вона більше задоволена життям, і навпаки, якщо низький рівень компетентності у часі, то рівень задоволеності життям буде нижчий.

На нашу думку, це пояснюється тим, що якщо людина проживає сьогодення у всій його повноті, яскравості, не просто як наслідок фатального минулого або підготовку до кращого майбутнього, якщо вона цілісно бачить періоди свого життя та відчуває минуле, теперішнє та майбутнє як одне ціле, а не зациклюється на якомусь одному проміжку часу, то обставини її життя складаються більш благополучно, тим самим у неї спостерігається високий

рівень задоволеності життям. Такі дані дозволяють підтвердити нашу другу емпіричну гіпотезу.

Для перевірки наступної гіпотези, якщо людина позитивно оцінює минуле, має гедоністичне теперішнє та орієнтацію на майбутнє, то вона має більш високий рівень задоволеності життям, ми провели кореляційний аналіз між показниками часової перспективи та рівнем задоволеності життям досліджуваних, результати якого представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники кореляційного аналізу між факторами часової перспективи та рівнем задоволеності життям молоді

	Негативне минуле	Позитивне минуле	Гедоністичне теперішнє	Фаталістичне теперішнє	Майбутнє
Задоволеність життям	-,843**	,641**	,314*	-,332**	,345**

* - статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,05$;

** - статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,01$.

З таблиці 1 можна побачити статистично значущий кореляційний зв'язок між всіма факторами часової перспективи та рівнем задоволеності життям молоді. При цьому слід зазначити, що між факторами негативного минулого та фаталістичного теперішнього він виявився негативним, тобто якщо людина негативно оцінює своє минуле та фаталістично ставиться до теперішнього, то вона меншою мірою задоволена життям.

Між рівнем задоволеності життям та факторами позитивного минулого, гедоністичного теперішнього і майбутнього був виявлений позитивний статистично значущий кореляційний зв'язок, тобто при позитивному оцінюванні свого минулого, гедоністичному ставленні до теперішнього та при орієнтації на майбутнє людина більшою мірою задоволена своїм життям.

Таким чином, позитивне ставлення до минулого, насолода сьогоdnішнім днем та плани на майбутнє мають люди з інтересом до життя, які відмічаються рішучістю, стійкістю, мають спрямованість на досягнення успіху та отримують насолоду від життя, що свідчить про повне підтвердження нашої третьої гіпотези.

Для перевірки нашої наступної гіпотези, якщо людина має високі показники за шкалами активності, емоційності, величини, структури та відчуття при оцінюванні свого минулого, теперішнього та майбутнього, то вона має більш високі показники задоволеності життям, ми провели кореляційний аналіз між заданими часовими факторами та рівнем задоволеності життям досліджуваних, результати якого представлено у таблиці 2.

З таблиці 2 можна побачити, що не виявлено статистично значущого зв'язку між фактором активності та рівнем задоволеності життям у всіх проміжках часу.

Таблиця 2

Показники кореляційного аналізу між часовими факторами та рівнем задоволеності життям молоді у минулому, теперішньому та майбутньому

		Фактор активності	Фактор емоційності	Фактор величини	Фактор структури	Фактор відчуття
Задоволеність життям	Минуле	0,218	0,710**	0,443**	0,575**	0,468**
	Теперішнє	0,187	0,761**	0,538**	0,537**	0,431**
	Майбутнє	0,173	0,565**	0,484**	0,310*	0,229

* - статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,05$;

** - статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,01$.

Слід зазначити, що якісний аналіз результатів надав змогу встановити високі показники даного фактору як при задоволеності, так і незадоволеності життям. Це говорить про напруженість, активність, щільність, стрімкість та мінливість при сприйнятті часу молоддю. Даний факт, на нашу думку, пояснюється прискоренням темпу життя, збільшенням обсягу інформації, необхідністю постійно адаптуватися до мінливого предметного і соціального світу, що особливо характерно для молодого віку, який є першою ланкою самостійного життя людини.

Було виявлено позитивний статистично значущий кореляційний зв'язок між всіма іншими факторами та задоволеністю життям молоді у минулому, теперішньому й майбутньому, окрім зв'язку між задоволеністю життям та фактором відчуття у майбутньому, що може бути пов'язано із його віддаленістю у часі, внаслідок чого воно вбачається молодим людям далеким і неточним.

Виходячи з того, що між показниками часової перспективи та рівнем задоволеності життям молоді було виявлено достатньо статистично значущих кореляційних зв'язків, наступним етапом обробки даних емпіричного дослідження було проведення лінійного множинного регресійного аналізу з метою виявлення різної долі значущості виявлених показників часової перспективи у прояві задоволеності життям досліджуваних.

Враховуючи описані вище результати кореляційного аналізу між досліджуваними змінними, можна побачити, що між рівнем задоволеності життям та фактором негативної оцінки минулого виявлено достатньо щільний статистично значущий зв'язок, який дорівнює $-0,843$, тому для більш коректного відображення даних регресійного аналізу показник негативного минулого був відокремлений з подальшого аналізу, але враховується при формулюванні висновків.

Ми обрали вид багатомірного лінійного множинного регресійного аналізу з покроковим включенням змінних факторів, так як вважаємо його найбільш точним. Незалежними змінними (предикторами) для регресійного аналізу виступили всі досліджувані фактори часу та часової перспективи, а

саме: різниця між хронологічним та психологічним віком, компетентність у часі, фактори часової перспективи (негативне минуле, позитивне минуле, гедоністичне теперішнє, фаталістичне теперішнє, майбутнє) та фактори оцінки минулого, теперішнього і майбутнього (активність, емоційність, величина, структура, відчуття). Результати регресійної статистики наведено в таблиці 3.

З таблиці 3 можна побачити, що величина коефіцієнта множинної регресії для п'ятифакторної моделі задоволеності життям дорівнює 0,912. Це обумовлено високим проявом таких факторів часової перспективи, як емоційне теперішнє, емоційне минуле, відчуття теперішнього, незначна різниця між хронологічним і психологічним віком та компетентність у часі, тобто вони прогнозують вірогідність високої схильності до задоволеності або незадоволеності своїм життям.

Таблиця 3

Регресійна статистика для вияву значущості показників відчуття часу та часової перспективи у прояві задоволеності життям у молоді

Показник	Розрахункове значення
Множинний R	0,912
R-квадрат	0,832
Скорегований R-квадрат	0,806
Стандартна похибка	6,473

Значення R-квадрата (коефіцієнта детермінації) дорівнює 0,832, тобто частка дисперсії залежної змінної, пояснена регресією, становить 83 %, а розрахована регресійна модель, значуща за критерієм F-Фішера ($F = 31,644$, $p \leq 0,000$). Загальна характеристика побудованої кореляційно-регресійної моделі подана в таблиці 4.

Таблиця 4

Характеристика кореляційно-регресійних зв'язків між факторами вісімнадцяти незалежних змінних та залежної змінної

Показник	Коефіцієнти регресії (β)	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості вірогідності прогнозу, p
Емоційне теперішнє	0,336	4,085	0,000
Емоційне минуле	0,309	3,887	0,000
Компетентність у часі	0,183	2,647	0,011
Відчуття теперішнього	0,170	2,533	0,014
Різниця хронологічного та психологічного віку	-0,146	-2,158	0,036

Як бачимо в таблиці 4, стандартні коефіцієнти регресії відображають відносний рівень вірогідності впливу кожного фактору – предикторів: для змінної «Емоційне теперішнє» $\beta = 0,336$, для змінної «Емоційне минуле» $\beta = 0,309$, для змінної «Компетентності у часі» $\beta = 0,183$, для змінної «Відчуття теперішнього» $\beta = 0,170$ та для змінної «Різниця хронологічного та психологічного віку» $\beta = -0,146$. Усі коефіцієнти статистично значущі.

Результати регресійного аналізу уможливили виокремлення п'яти факторів, що продемонстрували статистично надійну вірогідність впливу форм прояву незалежних змінних на залежну – задоволеність життям, за якими було побудовано п'ятифакторну кореляційно-регресійну модель виду:

$$Y = 31,97 + 0,34 X_1 + 0,31 X_2 + 0,18 X_3 + 0,17 X_4 - 0,15 X_5,$$

де: Y – середній показник задоволеності життям; X_1 – фактор емоційного теперішнього, що найбільше впливає; X_2 – фактор емоційного минулого; X_3 – компетентність у часі; X_4 – фактор відчуття теперішнього; X_5 – різниця хронологічного та психологічного віку.

Отримані результати свідчать про те, що для відчуття задоволеності життям найбільш значущими є низькі показники негативної оцінки минулого та емоційне забарвлення минулого, яке при низькому рівневі задоволеності життям здається сумним, тьманим, тривожним, сірим і туманним. Таке уявлення характерно для осіб з вираженою внутрішньою напруженістю, незадоволеністю актуальною ситуацією, можливо, депресивним станом і передбачає травматичну подію, біль і жаль.

Минуле, у свою чергу, впливає на емоційну складову теперішнього і проектує свій відбиток на світосприйняття та відчуття сьогодення. Відчуття теперішнього при низькому рівневі життя буде сприйматися удаванним, далеким, замкнутим і т. д. І навпаки, при високому рівні задоволеності життям негативне минуле змінюється позитивним минулим і його емоційна складова набуває сприятливий відтінок. Теперішнє при такому розкладі відчувається емоційно насиченим яскравими подіями, відкритим, реальним, близьким.

На задоволеність життям впливає і компетентність у часі, коли людина живе сьогоdnішнім днем, не зациклюючись на негативних моментах минулого, і не живе лише думкою про краще майбутнє. Даний факт підтверджується останнім значущим фактором регресійного аналізу «Різниця хронологічного та психологічного віку», так як дезінтеграція у переживанні часу зменшує показники задоволеності життям.

Висновки. Виходячи із результатів емпіричного дослідження можна визначити особливості зв'язку між рівнем задоволеності життям та відчуттям часової перспективи у молодому віці, а саме: особи, які мають низькі показники дезінтеграції хронологічного та психологічного віку, негативну оцінку минулого та фаталістичне сприйняття теперішнього, а також високі показники компетентності у часі, позитивну оцінку минулого, гедоністичне сприйняття теперішнього й усвідомлення перспектив майбутнього та шкалами емоційності, величини, структури та відчуття при оцінюванні свого минулого, теперішнього та майбутнього, то вони більш задоволені життям.

Подальшими *перспективами дослідження* може бути більш детальний аналіз відчуття часу та розуміння часової перспективи людиною загалом, визначення ставлення до свого минулого, теперішнього та майбутнього, їх інтегральна оцінка у різні вікові періоди та її роль у переживанні задоволеності життям й зв'язку з різними видами благополуччя особистості.

Бібліографічні посилання

- Athawale, R. (2004), "Cultural, gender and socioeconomic differences in time perspective among adolescents", *Department of Psychology, University of the Free State*.
- Belanovskaya, O. V. (2004), "The time perspective of life plans in youth" [Vremennaya perspektiva zhyznennyh planov v yunoshestve]. *Problemy social'noy psikhologiyi lichnosti: sbornik statey - Problems of social psychology of personality: collection of papers*, Saratov, No. 1, p. 78 – 88.
- Bolotova, A. K. (2004), "Time and his experience in a situation of social instability" [Vremya i ego perezhivaniye v situatsiyi socialnoy nestabilnosti]. *Chelovek v trudnoy zhyznennoy situatsiyi: sbornik statey - The person in a difficult life situation: collection of papers*, Moscow, p. 45 – 47.
- Boniwell, I. and Zimbardo, P. (2004), "Balancing one's time perspective in pursuit of optimal functioning", *Positive psychology in practice*, No. 2, p. 165–180.
- Chyigar`kova, A. V. (2013), "Time perspective of the younger generation" [Vremennaya perspektiva molodogo pokoleniya]. *Socialnuye yavleniya - Social phenomena*, No. 1(2), p. 95 – 99.
- Diener, E. (2006), "Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being", *Journal of Happiness Studies*, No. 7, p. 397 – 404.
- Dobrony`czkaya, A. V. (2017), "Features of time orientation" [Osoblyvosti chasovyh oriyentatsiy]. *Molodyy vchenyy - Young scientist*, No. 8, p. 260 – 262.
- Fredrickson, B. (2009), *Positivity. Groundbreaking Research to Release Your Inner Optimist and Thrive*, UK : Oxford Publications.
- Gyzhuk, T. V. (2012), "Psychological age as a factor in the development of female teachers during the period of middle adolescence" [Psikhologicheskiiy vozrast kak faktor razvitiya zhenshhin-pedagogov v period sredney vzroslosti]. *Nauchnoe soobshhestvo studentov XXI stoletiya - Scientific community of students of the XXI century: collection of papers*, Novosibirsk, p. 563-568.
- Hayes, N. and Stephen, J. (2003), "Big 5 correlates of three measures of subjective well-being", *Personality and Individual differences*, No. 34(3), p. 723 – 727.
- Mazurkevych, A. V. (2014), "Relationship between the subjective quality of life and the temporal perspective of the individual" [Vzaimosvyaz subyektivnogo kachestva zhizni i vremennoy perspektivy lichnosti]. *Vestnik KRAUNCz. Gumanitarnye nauki – The Bulletin KRAUNTS. Humanitarian sciences*, No. 1(23), p. 94 – 105.
- Nosenko, E.L. and Nosenko, D.V. (2017), "Routes to happiness as the personality resources of the quality of life ". *Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu. Seriya: Pedagogika ta Psichologiya – Dnipropetrovsk university bulletin. Series: Pedagogy and Psychology*, No 23, p. 11 – 18.
- Nyutten, Zh. (2004), "Motivation, action and the prospect of the future" [Motivatsiya, dejstviye i perspektiva budushhego]. *Moskva - Moscow*, 608 p.
- Paczakula, Y. Y. (2014), "Measurement of the time perspective of the younger generation in the situation of changing cultural and historical environment" [Izmereniya vremennoy perspektivy molodogo pokoleniya v situatsiyi izmeneniya kulturno-istoricheskoy sredy]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya - Modern problems of science and education*, No. 6, p. 45 – 51.
- Pidruchna, I. B. (2012), "Structure and content characteristics of the time perspective of the person as a subject of scientific analysis" [Strukturno-zmistovi xarakterystyky chasovoyi perspektyvy osobystosti yak predmet naukovogo analizu]. *Vysnyk «Institutu rozvytku dytyny» - The Bulletin of Institute of Child Development*, No 22, p. 161 – 165.
- Pyasta, D. P. (2017), "The role of awareness of the time perspective in experiencing of life satisfaction of students" [Rol` usvidomlennya chasovoyi perspektyvy u perezhivanni zadovolenosti zhyttyam studentiv] available at: http://www.distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/.../Pyasta_Grisenko.doc.

- Savlakova, N. M. (2010), "Time perspective of the person: a theoretical analysis of the problem" [Vremennaya perspektiva lichnosti: teoreticheskiy analiz problemy]. *Filosofiya i sotsialnyye nauky - Philosophy and social sciences*, No 3, p. 18 – 24.
- Syrzova, A. (2008), "Age dynamics of time personality orientations" [Vozrastnaya dinamika vremennykh orientatsiy lichnosti]. *Voprosy psikhologii – The Issues of Psychology*, No 2, p. 41 – 54.
- Virna, Zh. P. (2013), "Adaptive profile of life satisfaction person" [Adaptatsionnyy profil zadovolenosti zhyttyam osobystosti]. *Problemy suchasnoyi psikhologiyi - Problems of modern psychology*, No. 2, p. 20 – 25.
- Zimbardo, P. G. And Boyd, J. N. (1999), "Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric", *Journal of Personal and Social Psychology*, No 77, p. 1271 – 1288.

УДК 159.954.4-053.4

І. М. Грузинська

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
ip_lysenkova@ukr.net

СТРУКТУРА ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглянуто й обґрунтовано актуальність зазначеної проблеми. Проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, що стосуються досліджень структури творчої уяви. Розроблено авторську модель структури творчої уяви, виділено її основні складові, критерії та показники.

Ключові слова: компонент, критерії, показники, творча уява, діагностування, старший дошкільний вік.

Аннотация. В статье рассмотрена и обоснована актуальность указанной проблемы. Проанализированы научные труды отечественных и зарубежных ученых, касающиеся исследований структуры творческого воображения. Разработана авторская модель структуры творческого воображения, выделены ее основные составляющие, критерии и показатели.

Ключевые слова: компонент, критерии, показатели, творческое воображение, старший дошкольный возраст.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується віднесенням до її пріоритетних завдань формування інноваційної особистості, здатної до креативності, творчості, вміння ефективно діяти в соціумі та знаходити нестандартні шляхи вирішення різноманітних задач.

Психологічною основою креативності є творча уява. Саме тому аспект творчої уяви, який найбільш активно розвивається в старшому дошкільному віці, ми вбачаємо як передумову розвитку інноваційної особистості ХХІ століття.

Вихідною методологічною проблемою творчої уяви як в частині її діагностування, виявлення характерних особливостей, які можуть бути віднесеними до психологічних умов її формування та розвитку, так і в

N. Hrysenko

The character of the relationship between time perspective and life satisfaction in the young age

Background. Life satisfaction as a subjective integral index of life quality presents a topic of considerable interest for the modern psychology as the most important human factor determining her social activity, relationships with other people, and attitude to herself as a personality. In its turn, due to fastening life tempo, increasing the volume of the information perceived, needing to adapt constantly to rapidly changing subject and social world, especially in the young age that is connected with the active process of searching oneself and identity settlement, the definition of the specifics of the relationship between time perspective and life satisfaction seems to be crucial.

The **objective** of the study is to analyze the results of theoretical and empirical research of the specifics of the relationship between time perspective and life satisfaction in the young age.

Method. Evaluation of five-year intervals saturation by Y. Holovakha & A. Kronik; Time Semantic Differential by L. Wasserman; The Personal Orientation Inventory by E.L. Shostrom adapted by Y. Alyoshina, L. Gozman, M. Zagika & M. Kroz; Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI) adapted by A. Syrtsova, E. Sokolova & O. Mitina; Life Satisfaction Index A (LSIA) by Bernice L. Neugarten adapted by N. Panina; The Satisfaction with Life Scale (SWLS) by E. Diener adapted by D. Leontiev & Y. Osin.

The **sample** included 60 subjects aged 19– 25 (17 male and 43 female).

Results. Most youngsters are characterized by either moderate or high level of life satisfaction. 32 % respondents are disintegrated in their time perception, e. i. the difference between psychological and chronological ages. Meanwhile, most of them are directed to future seen as the most active, open, impetuous, and clear in comparison with the present and the past.

Conclusions. Subjects with the low indices of disintegration of chronologic and psychological ages, of negative esteem of the past and fatalistic perception of the present as well as high indices of time competence, positive esteem of the past, hedonistic perception of the present and acknowledgment of the future perspectives are more satisfied with their lives.

Keywords: time, time perspective, time competence, life satisfaction